ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Иззатуллозода Алихон Саидқул дар мавзуи «Ҷудокунии кислотаҳои органикӣ ва лактонҳо аз таркиби газнаи духонагӣ (*Urtica Dioica* L.)» аз рӯйи ихтисоси 02.00.03 – Химияи органикӣ **ш. Душанбе, 2025. – 6 с.**

1. Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Рисола ба шиносномаи ихтисоси 02.00.03 – Химияи органикӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи бандҳои зерин тасдиқ шудааст, мувофиқат мекунад:

Мувофиқи банди 1. Омӯзиши сохт ва хосиятҳои пайвастаҳои органикӣ бо истифодаи усулҳои химиявӣ, физикӣ-химиявӣ, физикии таҳқиқот ва ҳисобҳои назариявӣ. – боби 2.3.;

Мувофиқи банди 2. Омӯзиши қобилияти реаксионӣ ва механизмҳои реаксияҳои пайвастаҳои органикӣ. Тавсифи назариявии вобастагиҳои байни сохт, хосият, қобилияти реаксионии пайвастаҳои органикӣ ва пайвастаҳои таббиӣ.– бобҳои 1.2. ва 2.3;

Мувофиқи банди 3. Кашфи моддаҳои нави органикӣ, реаксияҳои нави пайвастаҳои органикӣ, усулҳои таҳқиқ, экстраксия ва ҷудокунии моддаҳои органикӣ аз объектҳои таббиӣ.– боби 2.3.;

Мувофиқи банди 6. Фитохимия ва ҷудокунии моддаҳои органикӣ аз объектҳои таббиӣ.– бобҳо. 1.2 ва 2.3.

2. Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Солҳои охир таваҷҷуҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба коркарди растаниҳои шифобахш ва дарёфти моддаҳои фаъоли биологӣ то рафт зиёд шудаистодааст. Ин таваҷҷуҳи Ҳукумати кишвар олимони соҳаҳои химия, биология ва дорусозиро вазифадор месозад, ки ҳарчи зудтар ба объектҳои ватанӣ (растаниҳои шифобахш) корҳои илмӣ-таҳқиқотиро анҷом диҳанд.

Бинобар ин дар доираи стратегияи ҷумҳуриявӣ оид ба ташкили саноати дорусозӣ ва барномаи таъмини аҳолӣ бо маводи доруворӣ, моддаҳои фаъоли биологӣ ва зиёд намудани ҳиссаи доруҳои маҳаллӣ рушди доруҳои ватанӣ муҳим ва ояндадор дониста мешавад. Доруҳое, ки аз маводи растанӣ гирифта мешаванд, дар баъзе мавридҳо нисбат ба доруҳои синтетикӣ ё химиявӣ бартарии калон доранд. Ин, пеш аз ҳама, таъсири сабук ва сарҳади васеъи табобатӣ дошта, онҳо таъсири номатлуб ва оризаҳо надоранд.

Аз ин рӯ ҳадафҳои асосии кор ба "Стратегияи омӯзиш ва рушди фанҳои риёзӣ, дақиқ ва табиӣ дар соҳаи маориф ва илм дар давраи то соли 2030", (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2021, №165), "Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаҳои илм, технология ва инноватсия барои давраи то соли 2030", (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №263), Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то солҳои 2030 "Оид ба таъмин намудани бехатарии озуқаворӣ ва дастрасии аҳолӣ бо маводи ғизоӣ", (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 сентябри соли 2020, №503), "Дар бораи самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025", (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2021, №170), равона карда шудааст.

3. Дараҷаи навгонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуктаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд. Омӯзиш, экстраксия, ҷудокунии пайвастаҳои органикӣ аз узвҳои рӯйизаминӣ ва зеризаминии газнаи духонагӣ-*U.dioica*-и қисмати ҷанубии қаторкӯҳҳои Ҳисор (ноҳияи Шаҳринав), тоза намудани пайвастаҳои ҷудокардашуда ва таҳқиқи физикӣ-химиявию биологии онҳо мебошанд.

1. Экстраксияи узвҳои рӯйизаминӣ, зеризаминии газнаи духонагӣ-*U.dioica*-и қисмати ҷанубии қаторкӯҳҳои Ҳисор гузаронида шуда, шароит ва коркарди методикаи ҷудокунии кислотаҳои аскорбин, аспарагин, аспарагинат, серин, треонин, қаҳрабо, линолевӣ ва лактони сохти диметилен-10-метил-эвдезм-7,8-олид аз экстрактҳои узвҳои рӯйизаминӣ ва зеризаминии газнаи духонагӣ-*U.dioica* муқаррар карда шуда, синфи органикии онҳо муайян карда шуданд.

2. Бори аввал оид ба тоза намудани пайвастаҳои ҷудокардашуда аз экстрактҳои узвҳои рӯйизаминӣ, зеризаминии газнаи духонагӣ *U.dioica*-и қисмати ҷанубии қаторкӯҳҳои Ҳисор бо истифода аз усули хроматографияи маҳинқабат, хроматографияи баланэффект гузаронида шуда, таҳқиқи физикӣ-химияви пайвастаҳои ҷудокардашуда аз экстрактҳои узвҳои рӯйизаминӣ ва зеризаминии газнаи духонагӣ-*U.dioica* гузаронида шуданд.

3. Таҳқиқи хромотографӣ, баҳодиҳии муқоисавӣ оид ба *U.dioica*-и қисмати ҷанубии қаторкӯҳҳои Ҳисор ва *U.dioica*, ки дар дигар кишварҳо омӯхта шудааст гузаронида шуда, бо методҳои спектри инфрасурх, спектри массавӣ, резонанси магнитии ядро, резонанси магнитии протон, таҳлили элементӣ, реаксияҳои сифатӣ, хроматографияи маҳинқабат ва хроматографияи баланэффект оид ба муайян кардани сохт, таркиб ва тозагии пайвастаҳои ҷудокардашуда аз экстрактҳои узвҳои рӯйизаминӣ ва зеризаминии газнаи духонагӣ-*U.dioica* амалӣ карда шуданд.

4. Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Ҳамчун нуктаҳои асосии таҳқиқи диссертатсионӣ натиҷаҳои зеринро қайд намудан зарур аст.

Маълумотҳои бадастомада бо усулҳои замонавии физикӣ-химиявии таҳқиқот, коркарди омории натиҷаҳо таъмин ва асоснок карда шудааст. Эътимоднокии натиҷаҳоро бо истифода аз методҳои стандартӣ, танзими

амиқи таҷҳизоти ченгирӣ, такроршавии натиҷаҳо дар доираи васеи шароити беруна, мутобиқатии натиҷаҳои таҷрибавии таҷрибаҳои назоратӣ бо иттилооти дигар муаллифон тасдиқ менамоянд. Таҳқиқот бо истифода аз усулҳои классикии маъмулӣ ва муосир гузаронида шудааст. Натиҷаҳои таҳқиқот бо усулҳои коркарди математикӣ таҳлил шуданд.

Эътимоднокии натиҷаи бадастовардашуда бо истифода аз методҳои муосири химиявӣ, физикӣ-химиявӣ: ИС-, Масс-спектроскопия ва таҳлили хроматографияи маҳинқабат ва Третьяков 1990, Доспехов 1985, Гавриленко 1975, Lichtenthaler 1983, Wettctein 1957, Гагаринский 2014, таъмин ва асоснок карда шудааст.

5. Ҳаҷм ва сохтори диссертасия. Матни кори диссертатсионӣ дар ҳаҷми 142 саҳифаи чопи компютерӣ, аз ҷумла матни асосӣ дар 123 саҳифа пешниҳод шудааст. Диссертатсия аз муқаддима, 3 боб, 5 хулоса ва замима иборат буда, дорои 8 нақшаи реаксия, 22 расм, 37 ҷадвал ва 130 феҳристи адабиёти истифодашуда мебошад.

Дар мукаддима аҳаммияти мавзуи таҳқиқот асоснок карда шуда, мақсад ва вазифаҳо, объект, усулҳои таҳқиқот навгонии илмӣ ва аҳаммияти амалии натиҷаҳои бадастомада, инчунин саҳми шахсии унвонҷӯ дар қисмати муқаддимавӣ оварда шудааст.

Дар боби якуми диссертатсия муаллиф сарчашмаҳои ба мавзуъ алоқаманди солҳои охирро аз адабиёти ватанию хориҷӣ инъикос кардааст. Дар боби мазкур маълумоти адабиётӣ оид ба хусусиятҳои ботаникии авлоди газна *Urtica* L., истифодаи газнаи духонагӣ -*Urtica dioica* L. дар тибби халқӣ, ҳозиразамон ва хусусиятҳои фармакологии газнаи духонагӣ - *Urtica dioica* L. гирд оварда шудааст. Гуфтан ба маврид аст, ки Дар натиҷаи ҷустуҷӯҳои маълумоти адабиётӣ оид ба хусусиятҳои ботаникии авлоди газна *Urtica* L. ва фитохимиявии газнаи духонагиро ба итмом расонда метавон гуфт, ки ҷустуҷӯи моддаҳои нави аз ҷиҳати биологи фаъол барои авлоди газна *Urtica* L. яке аз вазифаҳои афзазиятнок дар назди таҳқиқгарони ин самт боқӣ мемонад.

Дар боби дуюми «Қисми экспериментали (таҷрибавӣ). Объекти таҳқиқот ва шароити гузаронидани таҷрибаҳо» Довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ натиҷаҳои таҷрибавиро бо усулҳои ҳозиразамони химиявӣ ва физикӣ-химиявӣ: ИС-, Масс-спектроскопия ва таҳлили хроматографияи маҳинқабат ва Третяков 1990, Lichtenthaler 1983, Wettctein 1957, Гагаринский 2014, бо муваффақият аз худ кардааст. Саҳми шахсии унвонҷӯ дар таҳқиқоти илмӣ, ҷустуҷӯ ва таҳлили маълумоти адабиёт оид ба мавзуи кори илмӣ, иштирок дар таҳияи нақшаи раванди таҳқиқот, гузаронидани таҷрибаҳои озмоишгоҳӣ ва саҳроӣ, инчунин муайян кардани

пайвастагиҳои органикӣ, таҳлил ва хулосаҳо дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот назаррас мебошад.

Дар боби сеюми диссертатсия сухан дар бораи экстраксияи узвҳои рӯизаминӣ ва зеризаминии газнаи духонагӣ -*Urtica dioica* L. меравад. Довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ оид ба таҳқиқи физикӣ-химиявии пайвастаҳои ҷудокардашуда аз экстрактҳои узвҳои рӯизаминӣ ва зеризаминии газнаи духонагӣ -*Urtica dioica* L.-и қисмати ҷанубии қаторкӯҳҳои Ҳисор (ноҳияи Шаҳринав), таркиби химиявии газнаи духонагӣ -*Urtica dioica* L., таҳқиқи фармакологии экстрактҳои узвҳои рӯйизаминӣ ва зеризаминии газнаи духонагӣ -*Urtica dioica* L., хусусияти зидди илтиҳобии экстракти ғафси решаи газнаи духонагӣ -*Urtica dioica* L., хусусиятҳои зидди бактериявии экстракти решаи газнаи духонагӣ -*Urtica dioica* L. ва таъсири экстракти ғафси решаи газнаи духонагӣ -*Urtica dioica* L. ба нишондодҳои физиологӣ ва биохимиявии хун дар калламушҳои таҷрибавӣ натиҷаҳои назаррас ба даст оварда, вобаста ба онҳо ба таври возеҳ дар ҳамин қисмати кор маълумот додааст.

6. Аҳаммияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ, ва иҷтимоии диссертатсия. Дар кори диссертатсионӣ дар асоси таҳқиқоти васеъи химиявӣ, физикӣ-химиявӣ, як қатор масъалаҳои асосии илмӣ дар химияи органикӣ, ки аҳаммияти амалӣ доранд, мавриди омӯзиш қарор дода шуда, ҳалли худро ёфтанд. Шароит ва коркарди методикаи ҷудокунии пайвастаҳои органикӣ аз ҷумла, кислотаҳои аскорбин, аспарагин, аспарагинат, серин, треонин, қаҳрабо, линолевӣ ва лактони сохти диметилен-10-метил-эвдезм-7,8-олид аз экстрактҳои узвҳои рӯйизаминӣ, зеризаминии газнаи духонагӣ-*U.dioica*-и қисмати ҷанубии қаторкӯҳҳои Ҳисор муқаррар карда шуда, бо методҳои спектри инфрасурх, спектри массавӣ, резонанси магнитии ядро, резонанси магнитии протон, таҳлили элементӣ, реаксияҳои сифатӣ, хроматографияи маҳинқабат ва хроматографияи баланэффект сохт ва таркиби онҳо муайян карда шуданд, инчунин тозагии пайвастаҳои ҷудокардашудаи узвҳои рӯйизаминӣ, зеризаминии газнаи духонагӣ-*U.dioica* амалӣ карда шуда ва хусусиятҳои зидди илтиҳобӣ ва пешобронӣ онҳо ошкор карда шудааст.

Коркардҳои илмӣ, ки аз рӯйи натиҷаҳои корҳо аз чоп баромадаанд, метавонанд дар таҳияи барномаҳои таълимӣ дар химияи органикӣ, биохимия, курсҳои махсус ва ҳангоми хондани лексияҳо оид ба фитохимия дар факултетҳои химия ва дорусозии донишгоҳҳои олӣ, ҳамчунин методҳои коркардшударо ҳангоми иҷрои корҳои лабораторӣ, навиштани корҳои курсӣ, хатмкунӣ ва диссертатсионӣ мавриди истифода қарор дод.

Муқаррар карда шудааст, ки лактони сохти диметилен-10-метил-эвдезм-7,8-олид аз экстрактҳои узвҳои рӯйизаминӣ, зеризаминии газнаи

духонагӣ-*U.dioica*-и қисмати ҷанубии қаторкӯҳҳои Ҳисор ҷудокардашуда хусусиятҳои зидди илтиҳобӣ ва пешобронӣ дорад.

7. Нашри натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Оид ба мавзуи рисолаи диссертатсионӣ 13 мақола нашр гардидааст, аз ҷумла 9 мақола дар маҷаллаҳои тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 4 мақола дар маводи конференсияҳои илмию амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ нашр шудааст.

8. Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия.

Автореферат, ки аз диссертатсия бармеояд, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021 №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

Бо вуҷуди баҳои мусбате, ки дар тақриз баён гардид, дар рисолаи Иззатуллозода Алихон Саидқул дар мавзуи «Ҷудокунии кислотаҳои органикӣ ва лактонҳо аз таркиби газнаи духонагӣ (*Urtica Dioica* L.)» баъзе камбудиҳо, ҳолатҳои баҳсталаб, ғалатҳои имлоӣ ҷой доранд, ки дар байни онҳо ҳолатҳои зеринро метавон ҷудо намуд:

1. Дар бораи хосиятҳои ботаникию фармакологии газнаи духонагӣ - *Urtica dioica* L., ки дар Тоҷикистон мерӯяд, маълумоти назариявӣ дар шарҳи адабиёт кам оварда шудааст. Маълумоти сарчашмаҳои илмӣ оид ба захираҳои табиии объекти таҳқиқот бештар мешуд, ба манфияти кор мешуд.
2. Дар кор спирти этилро ҳамчун экстрагент дар консентратсияҳои гуногун истифода намудааст. Вале қобилияти экстракткунонии спирти этил бо дигар экстрагентҳои органикӣ кам муқоиса шудааст.
3. Дар қисми эксперименталии диссертатсия тарзи ҷудокунии моддаҳои фаъоли биологии пурра ва равшан оварда шудааст, аммо дар муҳокимаи натиҷаҳо ба таври возеҳ оварда нашудааст.
4. Ба корҳои илмии муҳаққиқони ватанӣ довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар қисмати шарҳи адабиёти илмии диссертатсия кам иқтибос овардааст.
5. Миқдории моддаҳои фаъоли биологии объекти таҳқиқот бо дигар намудҳои газнаи духонагӣ *Urtica dioica* L. дар муқоиса бо таркиб оварда нашудааст. Танҳо дар қиёс аз як давлат оварда шудааст.
6. Дар матни диссертатсия ва автореферати он ғалатҳои имлоӣ ва услубӣ вомехӯранд.
7. Дар замимаи диссертатсия спектрҳои инфрасурх ИС, Масс-спектр ва УФ зиёд оварда шудааст. Албатта маълум аст, ки муаллиф барои тасдиқ намудани таркиби моддаҳои ҷудокардашуда аз методҳои

муосири физикӣ-химиявӣ ба таври васеъ истифода кардааст, аммо ба фикри мо онҳо ихтисор карда мешуд, беҳтар мешуд.

Эродҳо ва камбудиҳои зикршуда, дар маҷмуъ, аҳаммияти назарияю амалии диссертатсияи Иззатуллозода Алихон Саидқулро коста намекунад ва ба муҳтавои кор таъсири манфии зиёд намерасонанд.

Дар маҷмуъ, диссертатсияи Иззатуллозода Алихон Саидқул дар мавзуи «Ҷудокунии кислотаҳои органикӣ ва лактонҳо аз таркиби газнаи духонагӣ (*Urtica Dioica* L.)», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои химия аз рӯйи ихтисоси 02.00.03-Химияи органикӣ пешниҳод шудааст, дар сатҳи баланди илмӣ ба анҷом расида, ба талаботҳои бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои химия аз рӯйи ихтисоси номбаршуда мебошад.

Муқаррizи расмӣ:

Доктори илмҳои химия, сарходими илмии
озмоишгоҳи синтези органикии Институти
кимиёи ба номи В.И. Никитини Академияи
миллии илмҳои Тоҷикистон **Пулатов Элмурод Холикулович**
«12» 12 соли 2025

Суроға: 734063, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Душанбе, к.Н.Қарабоев 102, ҳ 199
Телефон: (+992) 907-85-16-76.
E-mail: Pulod510@mail.ru

Имзои - д.и.хим., профессор **Пулатов Элмурод Холикулович** -ро тасдиқ мекунам:

Сардори шуъбаи кадрҳои
Институти кимиёи ба номи В.И. Никитини АМИТ Раҳимова Ф.А.

Суроғаи муассиса: 734063, Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Душанбе, кӯчаи Айни 299/2.
Телефон: (+992) 37 225 80 95 / (+992) 37 225 80 98
E-mail: admin@chemistry.tj http.

«12» 12 соли 2025